

Jak se žije v rekonstituovaných rodinách a co potřebují

Jana Paloncyová – Jana Barvíková – Sylva Höhne – Věra Kuchařová – Olga Nešporová

Shrnutí

- Mezi nové rodinné formy, které se v posledních letech výrazně prosazují, patří i tzv. rekonstituované rodiny, tj. rodiny s nevlastním rodičem. Rodina obecně je velmi komplikovaný systém, rekonstituovaná o to více, neboť dává vzniknout dalším typům vztahů mezi jejími členy.
- Výzkum realizovaný VÚPSVem v roce 2018 ukázal, že se tyto rodiny potýkají především se vztahovými problémy v důsledku rozpadu původní rodiny a sžívání se s novým rodinným uspořádáním.
- To se promítá i do **doporučení** pro opatření v rámci rodinné a sociální politiky, zejména:
 - zlepšit dostupnost kvalitních psychoterapeutických služeb jak v období vzniku partnerských problémů, aby rodina zůstala zachována, tak ve fázi jejího případného rozpadu, ale i po zformování rodiny nové,
 - zvýšit informovanost laické veřejnosti o možnostech odborného poradenství při řešení osobních problémů a o jiných možnostech soudního řízení, než je sporný rozvod,
 - usnadnit rekonstituovaným rodinám život v nejrůznějších praktických záležitostech, např. pokud partner zastupuje rodiče jako doprovod dítěte k lékaři,
 - snažit se v rámci bytové politiky o lepší dostupnost bytů pro rodiny s nízkými a průměrnými příjmy.

Úvod

Rodina jako hodnota si v české společnosti v konkurenci s ostatními uchovává stále poměrně pevnou pozici, mění se však vnímání manželství. To sice není považováno za zbytečnou instituci, je však možné se bez něho docela dobře obejít. Zvyšuje se tak tolerance k rozvodům či rozpadům vztahu, k netradičním formám soužití (stejnopohlavní partnerství, nerezidenční partnerství apod.), respektováno je i rodičovství bez trvalého partnerství (Kuchařová a kol., 2019). Mezi nové rodinné formy, které se v posledních letech výrazně prosazují, patří i tzv. rekonstituované rodiny (nazývané též jako sešívání, patchworkové, rodiny s třetím rodičem apod.), tedy rodiny, v nichž je alespoň jeden ze sezdaných či nesezdaných partnerů nevlastním rodičem alespoň jednoho dítěte.

Hlavní poznatky z výzkumu

Podobně jako v jiných zemích nejsou v České republice rekonstituované rodiny zachyceny běžnou demografickou, ani jinou statistikou.

V roce 2018 byl proto uskutečněn ve své podstatě pilotní výzkum, jehož cílem bylo nejen popsat složení rekonstituovaných rodin, ale zaměřil se i na jejich každodenní život (Paloncyová a kol., 2019; Barvíková, Paloncyová, 2019). Výzkum se opíral o kvantitativní i kvalitativní metodologii (viz rámeček Rekonstituovaná rodina ve výzkumu).

Tři čtvrtiny respondentů tohoto kvantitativního šetření pocházely z rekonstituovaných rodin, kde byl nevlastním rodičem muž. Partneri tvoří tyto rodiny většinou neuzavřeli sňatek (61 %) a žili poměrně často se třemi a více dětmi (25 %). Ve dvou pětinach domácností žily dvě děti, v nichž starší dítě většinou pocházelo z předchozího vztahu některého z partnerů a mladší dítě měli partneri společně. Do každé páté rodiny patřily i tzv. hostující děti, tj. děti bydlící převážně jinde, např. u svého druhého rodiče.

V hodnocení své příjmové situace se rekonstituované rodiny příliš nelišily od ostatních rodin. I u nich platilo, že s vyšším počtem dětí v rodině narůstají potíže vyjít s příjmem, což se odráží v častějším pobírání sociálních dávek.

Svémi policy briefs nabízí VÚPSV stručná shrnutí odborných poznatků a kvalifikovaná doporučení ohledně aktuálních témat sociální politiky.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. (VÚPSV) je veřejnou výzkumnou institucí provádějící aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni. Vykonal rovněž konzultantskou činnost, organizuje konference a vydává odborné publikace.

S tím souvisí i pocíťovaná větší zátěž při hrazení potřeb dětí, jež je zvláště silná, podobně jako v jiných rodinách, v případě úhrady volnočasových aktivit dětí. Ani v otázce sladování pracovních a rodinných povinností se rodiny s nevlastním rodičem zásadně neodlišovaly od ostatních rodin, ke spokojenosti přispívá dělba činností mezi partnery. Ta sice nese rysy tradičního chování, kdy žena je spíše pečujícím členem rodiny a muž živitelem, ale většina dotázaných rodičů s tím byla spokojena.

Jako problém byl však respondenty vnímán nedostatek času na aktivity s dětmi a osobní život. Zajištění potřeb nezletilých dětí a péče o ně bylo respondenty vnímáno jako spíše záležitost rodiny než státu. Od státu byla očekávána finanční podpora (spíše ve formě daňových úlev než dávek), ale o něco více pomoc nefinanční, jež je relativně méně dostupná (mateřské školy, družiny apod.).

Členy rekonstituované rodiny nejsou pouze osoby žijící ve stejné domácnosti, ale i bývalí partneři, tj. biologičtí rodiče, případně i děti, které žijí jinde. Pro tyto rodiny jsou tedy typické velmi rozvětvené vztahy, čímž se významně odlišují od rodin běžných. To klade na soužití všech členů rodiny vysoké nároky, jež není v řadě případů možné překonat vlastními silami.

Doporučení pro rodinnou politiku

Kvantitativní a zejména kvalitativní výzkum poukázal především na potřebu větší dostupnosti podpůrných služeb pro dospělé i děti (např. psychologa) a osvětu laické i odborné veřejnosti. Ta pramení zejména ze složitosti vztahů v rodině, zvláště mezi nevlastním rodičem a dítětem. Je tedy žádoucí podporovat služby, které rozpadu rodin pomáhají předcházet, snažit se zmírnit míru konfliktu a tím snížit dopady této těžké životní situace na všechny členy rodiny.

Jak vyplynulo z výzkumu, poradenské služby jsou nezbytné i pro posílení fungování rekonstituovaných rodin, jejichž členové se musí vypořádat s rozpadem původní rodiny, sžít se s novým rodinným uspořádáním a upevnit vztahy tak, aby nedošlo k opětovnému rozpadu rodiny. Jedná se např. o služby rodinných či párových terapeutů, jež jsou pro značnou část populace nedostupné prostorově, ale zejména finančně. Řešením prosazovaným např. Asociací manželských

a rodinných poradců ČR, z.s. by mohlo být jejich zařazení mezi sociální služby hrazené z veřejných zdrojů.

Mezi stěžejní doporučení pro podporu (nejen) rekonstituovaných rodin na regionální i celostátní úrovni patří:

- Zajistit větší informovanost laické veřejnosti a zejména rodičů před rozvodem i po rozvodu, o tom, že je vhodné:
 - začít řešit partnerské problémy, jakmile se objeví, a předcházet tak možnému rozpadu rodiny;
 - vyhledat odborníka k řešení vlastních osobních problémů, nejistot a ke zpracování vlastních emocí, aby se nepřenášely na děti;
 - zajistit dítěti v období rozchodu/rozvodu rodičů a sžívání nové rodiny podporu psychologa/psychoterapeuta;
 - informovat rodiče o tom, že jsou i jiné možnosti, jak postupovat v soudním řízení, než sporný rozvod, že je např. vhodné nechat se rozvodem provést psychologem a k dosažení dohody ve sporných věcech využít mediátora.
- Zajistit dostupnost odborných služeb na podporu nekonfliktního rozchodu/rozvodu (mediace, poradenství a psychoterapie) a snížení jeho negativního dopadu na děti a dospělé.
- Podpořit informovanost laické i odborné veřejnosti o fungování rekonstituovaných rodin a jejich problémech („zboření mýtů“).
- Usnadnit těmto rodinám život v nejrůznějších praktických záležitostech – např. pokud partner zastupuje rodiče jako doprovod dítěte k lékaři.
- Snažit se v rámci bytové politiky o dostupnost bytů pro rodiny s nízkými a průměrnými příjmy.
- Pomáhat jen těm, kteří pomoc skutečně potřebují, nikoliv plošně.
- Podpořit stabilitu partnerství v rodinách s malými dětmi, kde třetí plochou mezi partnery je finanční situace, usnadněním návratu žen na trh práce podporou institucionálních služeb péče o děti a cenově dostupných alternativních forem (např. chůvy).

Vznik tohoto policy brief byl finančně podpořen z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na období 2018–2022, je součástí projektu VÚPSV „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů“.

VÚPSV, v. v. i.
Dělnická 213/12
170 00 Praha 7

tel.: +420 211 152 711
e-mail: vupsv@vupsv.cz
datová schránka: xy9n88n
<https://www.vupsv.cz>

tým: Rodinná politika
vedoucí týmu:
PhDr. Věra Kuchařová, CSc.
vera.kucharova@vupsv.cz

© Výzkumný ústav práce
a sociálních věcí, v. v. i.
Praha, 2020

Policy Briefs VÚPSV, v. v. i.
ISSN 2694-9482

Rekonstituovaná rodina ve výzkumu VÚPSVu

Za rodinu rekonstituovanou byla ve výzkumu provedeném VÚPSVem považována úplná rodina s alespoň jedním nevlastním rodičem pečující nejméně o jedno nezaopatřené dítě ve věku do 26 let. V rodině tedy žilo alespoň jedno dítě z předchozího vztahu některého, případně obou z partnerů. Partneři mohli být sezdáni či nikoliv, podmínkou však bylo, aby jejich soužití ve společné domácnosti trvalo alespoň jeden rok. Partneři spolu mohli mít i nemuseli společné děti. Při výběru respondenta nehrálo roli, zda byl nevlastním rodičem on, nebo jeho partner či případně oba. Nezaopatřené dítě s respondentem žilo v jedné domácnosti trvale nebo po většinu dnů v měsíci. Nebyly tedy šetřeny rodiny, kde dítě pouze hostuje. Definice rekonstituované rodiny byla zúžena tak, aby se co nejvíce podobala běžné rodině. Do výzkumu nebyli zahrnuti ani další členové rodiny (např. druhý biologický rodič, ke kterému dítě dochází). Důvodem pro to bylo zachování určité míry homogenity souboru.

Výzkum kombinoval kvantitativní a kvalitativní metodologii. Jelikož demografická statistika neposkytuje žádné údaje o tomto typu rodiny, neexistuje pro kvantitativní šetření opora pro výběr respondentů. Byla proto zvolena pouze jediná podmínka, aby bylo mezi respondenty (vlastními či nevlastními rodiči) minimálně 30 % mužů, **celkem bylo dotázáno 861 respondentů.** V kvalitativní části **bylo provedeno 18 hloubkových rozhovorů** se zástupci cílové skupiny.

Zdroje

Barvíková, J., Paloncyová, J. 2019. Jak se žije v rekonstituovaných rodinách. Fórum sociální politiky. Roč. 13 č. 5: 4–9

Kuchařová, V., Barvíková, J., Höhne, S., Janurová, K., Nešporová, O., Paloncyová, J., Svobodová, K., Vidovičová, L. 2019. Česká rodina na počátku 21. století. Životní podmínky, vztahy a potřeby. Praha: Sociologické nakladatelství

Paloncyová, J., Barvíková, J., Höhne, S., Kuchařová, V., Nešporová, O. 2019. Rekonstituované rodiny. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Mgr. Jana Barvíková, Ph.D.

(jana.barvikova@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Zabývá se tématy z oblasti rodinné politiky a sociálně-právní ochrany dětí.

Mgr. Jana Paloncyová, Ph.D.

(jana.paloncyova@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Zabývá se demografickými proměnami a tématy z oblasti rodinné politiky.

Ing. Sylva Höhne

(sylva.hohne@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící VÚPSV, v. v. i. Zaměřuje se převážně na ekonomické podmínky domácností a finanční podporu rodin s dětmi.

PhDr. Věra Kuchařová, CSc.

(vera.kucharova@vupsv.cz) je vedoucí týmu rodinné politiky ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Zaměřuje se na rodiny a jejich životní podmínky ze sociologického pohledu.

Mgr. Olga Nešporová, Ph.D.

(olga.nesporova@vupsv.cz) od roku 2004 působí jako socioložka ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. Věnuje se problematice rodinné politiky, rodičovství, mezi-generační výpomoci a bezdomovectví.